

Milli Mücadele Dönemi Türk - Gürcü ilişkileri¹

Derya ÇİNİ ŞİMŞEK²

Özet

Birinci Dünya Savaşı'nda düşman taraflar olarak karşı karşıya gelen Türkler ile Ruslar, savaşın sonunda Anadolu'da başlayan milli mücadele hareketi ve Rusya'da meydana gelen Bolşevik ihtilali ile birbirlerine yakınlaşmışlardır. Bolşevik ihtilali ile Rusya coğrafyasında önemli değişiklikler olmuş, birçok bölgede merkezden ayrılmalar yaşanmış, bu ayrılan parçalardan birisi de Bağımsız Gürcistan Devleti'nin kurulması olmuştur. Bu dönemde Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinde yürütülen Milli Mücadele Hareketi, Müdafaa-i Hukuk hareketi içindeki dağınık mahallî güçlerin temsilcilerini TBMM Hükümeti bünyesinde Misak-ı Millîci bir sentez içinde kaynaştırmıştır. TBMM Hükümeti Rusya'dan ayrılan, müstakil ve kuvvetli bir Gürcistan'ın varlığını menfaatleri için uygun görmüştür. Bu yönde Gürcistan ile ilişkilerini iyileştirmek, Kafkasya'da yaşanan gelişmeleri daha iyi takip edebilmek ve Sovyetlerle olan ilişkilerinde daha net stratejiler belirlemek amacıyla 23 Ekim 1920 tarihinde Kâzım (Dirik) Bey'i Ankara Hükümeti'nin Tiflis elçiliğine atamıştır. Yapılan görüşmelerin ardından Sovyet yönetiminin izni ile 31 Aralık 1920'de Gürcistan Elçisi olarak Simon Mdivani Ankara'ya gelmiştir. Mdivani, 8 Şubat 1921'de Mustafa Kemal Paşa tarafından kabul edilmiş ve güven mektubunu sunmuştur. Bu iyi ilişkilere bağlı olarak 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması ile sınırlar çizilirken de bu iyi niyet kendini göstermiş, Batum dışındaki Misak-ı milli sınırları çizilmiş, ardından imzalanan Kars Antlaşması ile doğu sınırlarımız kesinleşmiş, bundan sonraki ilişkiler Türk-Sovyet ilişkilerinin gölgesi altında yürütülmüştür. Bu kapsamda makale Türkiye'yi; Milli mücadele dönemi Türk-Gürcü ilişkilerini, bürokrasi ve jeopolitik konum bağlamında, uluslararası ilişkilerin araçlarından biri olan diplomasi yöntemi ile irdelemiştir.

Anahtar kelimeler : Mustafa Kemal Atatürk, Gürcistan, Temsilcilik.

National Struggle Period Turkish-Georgian Relations

Abstract

The Turks and Russians who faced the enemies in the First World War were brought closer to each other by the national struggle that started in Anatolia at the end of the war and the Bolshevik revolution that took place in Russia. With the Bolshevik Revolution, there have been significant changes in the geography of Russia, many regions have been separated from the center, and one of these separated parts has been the establishment of the Independent State of Georgia. During this period, the National Struggle Movement under the leadership of Mustafa

¹ Bu çalışma; yazarın "Milli Mücadele Dönemi Türkiye İle Gürcistan Arasında Kurulan İlk Diplomatik ilişkiler" başlığı ile Kuruluşundan 90. Yılında Türkiye Cumhuriyeti Uluslararası Sempozyumu,"unda sunduğu bildirinin genişletilmiş ve gözden geçirilmiş halidir.

² Dr. Öğr. Üyesi, Başkent Üniversitesi, Atatürk İlkeleri Uygulama ve Araştırma Merkezi (ATAMER), dsimsek@baskent.edu.tr

Kemal Pasha in Anatolia merged the representatives of the dispersed local forces within the Defense-i Law movement within the Parliamentary Government in a Pirate Nationalist synthesis. The Turkish Grand National Assembly considered the existence of a separate, strong Georgian entity separate from Russia. On October 23, 1920, he delegated Kâzım (Dirik) Bey to the Tbilisi ambassador of the Government of Ankara to improve relations with Georgia, to better follow developments in the Caucasus and to establish clearer strategies in relations with the Soviets. Following the negotiations, Simon Mdivani came to Ankara as the Georgian Ambassador on December 31, 1920, with the permission of the Soviet administration. Mdivani was accepted by Mustafa Kemal Pasha on February 8, 1921 and presented his trust letter. Depending on these good relations, while the borders were drawn with the Moscow Treaty of 16 March 1921, this goodwill manifested itself and the borders of the Misak-ı national outside Batum were drawn, the eastern border was finalized with the Kars Treaty signed afterwards and the following relations were carried out under the shadow of Turkish-Soviet relations. Turkey articles in this context; The period of national struggle has examined the Turkish-Georgian relations in the context of bureaucracy and geopolitical position by means of diplomacy which is one of the tools of international relations.

Keywords: Mustafa Kemal Atatürk, Georgia, Representative.

GİRİŞ

Kafkasların³ içerisinde yer alan Gürcistan, Karadeniz'in doğusunda Kafkas Dağları'nın güneyinde yer alır. Gürcistan; kuzeyinde Rusya federasyonu, güneyinde Ermenistan ve Türkiye, güneydoğu ve doğusunda Azerbaycan ile sınırlıdır. Abhazya ve Acara Özerk Cumhuriyetleri ile Güney Osetya Muhtar bölgesi Gürcistan'a bağlı bölgelerdir (Kaşıkçı-Yılmaz, 2000, s.24). Gürcistan, Kafkasya'nın en merkezi konumunda bulunması ve Anadolu'nun giriş çıkış yolları üzerindeki stratejik konumundan dolayı Kafkasya'nın en önemli ülkelerinde birisidir (Bala, 1993, s. .837). M.S. 5 ve 6'ncı yüzyılda Gürcistan, İran ve Bizans İmparatorluklarının mücadelelerine sahne olmuş, 13 ve 14'üncü yüzyılda Cengiz ve Timur'un seferleri ile yıpranmıştır. 15'inci yüzyılda, Gürcistan'ın batısı Osmanlı, doğusu ise Safevi hâkimiyeti altına girmiştir (Mert, 2004, s.65). 1576 – 1590 yılları arasındaki Osmanlı – İran Savaşları sonucunda, Gürcistan ve Azerbaycan Osmanlı'ya bağlanmış, Hazar Denizi'nde bir donanma bulundurulmaya başlanmıştır (Demir, 2003, s.65). Gürcistan zaman zaman Osmanlı İmparatorluğu ve İran arasında el değiştirmiştir. Sonuçta İran-Rusya Savaşı'ndan yararlanarak harekete geçen Osmanlılar, 1728 yılında tekrar Gürcistan'ın hâkimi olmuş, fakat 1732'de tekrar kaybetmiştir (Mert, 2004, s.45). XIX. yüzyıla girerken, gerek dış baskılar, gerekse iç karışıklıklar dolayısıyla Gürcistan zor duruma düşmüştür. Rusya, kendisine taraftar olan krallık ailesi mensuplarının ve soylularının desteğini alarak, 1801 yılında başkenti Tiflis olan Gürcistan'ın Çarlık Rusya'sına katıldığını ilan etmiştir. 1801 yılında Gürcistan'ın imparatorluğa katıldığını ilan edilmesinden hemen sonra, Ruslar idari reformlara başlamışlardır (Saray, 1997, s.16).

1801 yılında Gürcistan'ı ilhak ederek Transkafkasya'ya giren Rusya; 1828 Türkmençay ile İran'ı, 1829 Edirne Antlaşması ile de Osmanlı İmparatorluğu'nu bölgeden çıkarmıştır (Sapmaz, 2008, s.24). 1828–1829 Osmanlı-Rus Savaşı'na kadar

³"Arapların, Mavera-i Kafkasya", Avrupalıların "Trans Kafkasya" ve Rusların, "Zakafkasya" olarak bahsettikleri Kafkasya, Büyük Kafkas Sıradağlarının güneyinde yer alan, tarihi bir bölgedir. Siyasi ve coğrafi bakımdan genel olarak "Sirkafkasyon" ve "Trans Kafkasya" şeklinde ikiye ayrılan Kafkasya bölgesinin doğusu Asya, batısı ise Avrupa kıtaları içinde ele alınmaktadır" Bkz. Avşar, B. Zakir, (1997) "Kafkasya-Rusya Federasyonu ve Türkiye", *Yeni Türkiye* yıl 13, sayı 16, Temmuz-Ağustos. s.1875.

Gürcistan'ın büyük bir kısmını ele geçirmiş olan Rusya ile imzalanan Edirne Antlaşması'na göre Anapa'dan Batum'a kadar Karadeniz'in batı kıyısı ve Ahıska, Ruslara verilmiş ve Rusya'nın Gürcistan'daki hâkimiyeti, Osmanlılar tarafından tasdik edilmiştir (Mert, 2004, s.118). 1878 Ayastefanos (Yeşilköy) geçici antlaşmasınının 19. ve 13 Temmuz 1878 Berlin Antlaşması'nın 58. maddeleri gereğince Rusya'ya savaş tazminatı olarak bırakılan Kars, Ardahan ve Batum Sancakları (Elviye-i Selase) uzun süre Rus işgalinde kalmıştır (Dayı, 1998, s.65-67). Osmanlı Devleti'nin Batum'u, Rusya'ya bırakmasıyla bütün Transkafkasya, Rusya'nın hâkimiyetine girmiştir (Sapmaz, 2008, s.24). 1917'de Rusya'da gerçekleşen Bolşevik İhtilali'nin ardından imzalanan Brest – Litovsk Anlaşması gereği Kars, Ardahan ve Batum Sancakları Osmanlı Devleti'ne geri verilmiştir (Tansel,1978, s.224). Bu antlaşmanın 4. maddesi ile üç sancak ahalisine komşu devletler ve özellikle Osmanlı Devleti ile uzlaşarak kendi mukadderatını tayin etme hakkı tanınmıştır. Mayıs 1918'den itibaren mülki teşkilatlanmayı ve halkoylaması hazırlıklının yürütmek üzere Kars, Ardahan ve Batum'a bir heyet gönderilmiş bu sancaklarda önce nüfus sayımı, ardından da plebisit yapılmış, 1918 Haziran'ında başlayan halk oylaması en son 14 Temmuz 1918'de Batum'da gerçekleşmiştir (Dayı, 1998, s.66). Plebisit sonucu, 87048 kişiden 84124'ü (% 96'sı) Osmanlı Devleti lehine oy kullanmıştır (Tansel,1978, s.225; Zeyrek,2001, s.79). Oylama sonucunda Üç Sancak ahalisinin tercih ve kararın Osmanlı Devleti lehine çıkması ve bu sonucun kesinleşmesi üzerine 14 Eylül 1918'de Batum Vilayeti'nin teşkilatı hakkında bir kararname çıkarılmıştır (Dayı, 1998, s.66).

Milli Mücadele Dönemi Türkiye İle Gürcistan ilişkileri

Birinci Dünya Savaşı'nda; Türk Kafkas Askeri Harekâtı ve Brest-Litovski Anlaşması ile Rusya'nın iç karışıklıklarından istifade eden Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan bir araya gelerek Petrograd Geçici Hükümeti'nin de onayı ile Maveray-i Kafkas Komitesi'ni teşkil etmişlerdir. "Maveray-i Kafkas Komiserliği" 15 Kasım 1917'de de Rusya'dan ayrı, bağımsızlığını ilan etmiştir. Bir federasyon şeklindeki hükümetin başkenti Tiflis'dir. Yeni Hükümet içinde en önemli görevleri Gürcüler üstlenmiş olup, Azerbaycan ve Ermenistan da kendi iç işlerinde serbest olacaktır (Yel, 2002, s.34). 1918 yılı içinde, Rusya'nın savaştan çekilmesiyle birlikte⁴, Osmanlı orduları Kafkasya ve İran'a ilerlemiş, Kafkasya'daki halkları organize ederek zararına olmayacak oluşumları desteklemiştir.

Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti'nin Kuruluşu

14 Mart 1918'de toplanan Trabzon Konferansı'nda, Gürcü, Ermeni, Azeri heyetleriyle birlikte, Rauf Bey başkanlığında oluşturulan Osmanlı heyeti arasında bir konfederasyon ya da işbirliği konuları görüşüldüyse de, Gürcülerin ve Ermenilerin Almanya yanlısı siyasete taraf olmaları yüzünden bir sonuç alınamamıştır. Konferansa Kuzey Kafkasya adına katılan temsilcilerle Osmanlı heyeti arasında da bir görüş birliğine varılamamıştır (Sürmeli, 2001, s.70). Daha sonra yine aynı amaçlı ve Gürcü ağırlıklı olarak 11 Mayıs–4 Haziran 1918 tarihlerinde Batum Konferansı toplanmıştır. Bu

⁴ Rusya'nın savaştan çekilmesiyle birlikte, Türkiye cephesinden çekilen Rus birliklerinin yerini doldurmaya çalışan Ermenilerin silahlanmasına ve Gürcistan'ın da Ahıska ve Batum'u istemesine karşılık, Elviye-i Selase ve Ahıska Türkleri "İslam Komitesi"ni kurarak şubelerini sancak ve kazalarda açmaya, çekilen birliklerden zorla silah ve cephaneler almaya başlamışlardır. Geniş bilgi için bk.z. Kırzioğlu Fahrettin, "Cenub-i Garbî Kafkas Cumhuriyeti (Kars Milli-Şûrâ Hükümeti)", **Türk Kültürü Dergisi**, Sayı:72 (Ekim 1968), s. 952–953.

konferansa Almanlar, Kafkas politikaları gereği olarak ilgi göstermişler ve Gürcülerin bağımsızlığına yardımcı olarak, kendilerine çıkarlar sağlamayı planlamışlardır (Çolak, 2006, s.243-253).

Batum Konferansı sonucunda Alman-Gürcü yakınlaşması sağlanmış ve Gürcistan'ın bağımsızlığına giden yol açılmıştır. Almanlar bu yardım karşılığında bölgede, bir takım avantajlar elde etmişlerdir. Bu arada bazı bölgelerin de Osmanlı Devleti'nde kalması sağlanmıştır (Sürmeli, 2001, s.103-148). Rusya'dan ayrı, bağımsızlığını ilan eden Maveray-i Kafkas Komiserliği, üç ulusun kendi arasında var olan tarihsel ve etnik çatışmalar nedeniyle 26 Mayıs 1918'de kendi kendini feshetmiştir (Çakmak, 1998, s.22). Ardından Gürcistan, 26 Mayıs 1918'de Menşevik Gürcistan Demokratik Cumhuriyetini kurmuş ve bağımsızlığını ilan etmiştir (Aslan, 2009, s.3). Gürcistan Cumhuriyeti, Azerbaycan ve Ermenistan Cumhuriyetleri ile birlikte, büyük devletler tarafından da tanındığı gibi, Milletler Cemiyeti'ne de alınmıştır (Saray, 1997, s.35).

Birinci Dünya Savaşı sonucunda imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması'nın 11. ve 15. maddeleri ile Osmanlı ordusu Kafkaslardan çekilmiş ve Batum-Ardahan-Kars tekrardan kaybedilmiştir⁵. Batum'da İngilizler, 17 -18 Aralık 1918'de var olmaya başlamış, 24 Aralık 1918'de Batum'daki Osmanlı Devleti'nin varlığına son verilmiş, İngiliz varlığı başlamıştır (Tansel,1978, s.52). Bölge 1919'un Ocak sonu itibarıyla Osmanlı askerleri tarafından tamamen terk edilmiş, İngilizler bu tarihten itibaren buradaki demografik yapı nedeniyle sıkıntılar yaşamıştır (Karabekir, 1995, s.1074). Ayrıca o günlerde bölgede bir farklı gelişme olarak 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi'nden kısa bir süre sonra 5 Kasım'da Kars'ta kurulan "Milli İslam Şurası" adlı yapı Anadolu'nun ilk, "Müdafa-i Hukuk Cemiyeti" nin de çekirdeğini oluşturmuştur (Kırzioğlu, 1968, s.952-953).

TBMM Hükümeti ile Gürcistan Hükümeti Arasında İlişkilerin Başlaması

Osmanlı Devleti'nin, Birinci Dünya Savaşı'nda yenilmesinin ardından İtilâf Devletleri tarafından Sevr Anlaşması dayatılmış, Türk milleti tarihinin en karanlık dönemlerinden birisine girilmiştir. İşte böyle bir ortamda Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinde şahlanan Türk millî ruhu, Mondros Mütarekesi'nin boğucu havası ve yalnızlığı içinde Müdafaa-i Hukuk Hareketi'nin kaynağı ve dinamosu olmuştur. Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinde yürütülen Milli Mücadele Hareketi ile Türk milleti kendisine biçilmeye çalışılan Sevr kefenini yırtmış, Misak-ı Millî sınırları içinde bağımsız genç Türkiye Cumhuriyeti'ni kurmuştur. Mustafa Kemal Paşa bu mücadele sırasında Türk toplumunu dağılma tehlikesinden kurtararak Müdafaa-i Hukuk hareketi içindeki dağınık mahallî güçlerin temsilcilerini TBMM bünyesinde Misak-ı Millîci bir sentez içinde kaynaştırmıştır (Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916-1922), 2003, s.3).

Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'ya geçtiğinde Havza'da ve Erzurum'da Sovyet temsilcileri ile görüşmüştür (Gürün, 1991, s.11). O günlerde bir Türk heyeti Tiflis'e

⁵ Mondros'un 11. ve 15. maddeleri şöyledir: Madde 1: İran'ın şimali (kuzey) garbi (batı) kısmındaki Kuva-yı Osmaniye'nin derhal harpten evvelki hudut gerisine çekilmesi hususunda evvelce ita edilen emir icra edilecektir. Maveray-i Kafkas'ın evvelce Kuva-yı Osmaniye tarafından kısmen tahliyesi emredildiğinden kısmı mutebakiri müttefikler tarafından vaziyet mahallinde tetkik edilerek talep olunursa tahliye olunacaktır.

Madde 15: Bircümle hududu hadidiyeye İtilaf Murakabe Zabıtları memur edilecektir. Bundan dolayı Maverayı Kafkas hududu İtilaf Devletleri memurlarının idaresine bırakılacaktır. Ahaliden ihtiyacı olan dikkate alınacaktır. Bkz. Saydam Abdullah, *Kafkasya'da Bağımsızlık Mücadeleleri ve Türkiye*, Trabzon, Eylül, 1993, s. 95.

gitmiştir (Tengirşek, 1981, s.197). 3-4 Mayıs 1920'de yapılan seçimle oluşan ilk TBMM Hükümeti (TBMM Zabıt Ceridesi, D.I, C.1, s.197-198) 5 Mayıs'ta yaptığı ilk toplantıda; birinci gündem maddesi olarak Sovyet Rusya ile ilişkileri ele almış ve Rusya'ya bir heyet gönderilmesi kararını vermiştir (Tengirşek, 1981, s.140-141). Bolşevik ihtilâlinde sonra Kafkasya'da ortaya çıkan yeni durum, Ankara ile yeni Sovyet idaresi arasındaki işbirliğini kaçınılmaz hale getiriyordu. Sovyet idaresi iç savaşı kazanmak ve dış müdahaleleri önlemek amacıyla Türk Millî Mücadelesini, mili bir politika olarak destekliyordu. Aynı zamanda güvenliği için barış antlaşmaları yapmaya özen gösteriyordu. Ankara hükümeti ise bu dostluk sayesinde İtilâf devletleri ve Yunanlılara karşı gerekli desteği Sovyetlerden sağlayacak, doğu sınırını güvenlik altına alarak batıdaki mücadelesinde serbest kalacaktı (Özçelik, 1993, s.187; Bıyıkoğlu, 1959, s.64). Bütün bu sebeplerden dolayı Türk ve SSCB heyetleri değişik düzeylerde farklı zamanlarda bir araya geldiler. TBMM Hükümeti tarafından ilk heyet Hariciye Nazır Vekili Bekir Sami Bey başkanlığında Moskova'ya Temmuz 1920'de gönderildi. Bu sayede ilk Türk-Sovyet resmi görüşmesi gerçekleşti. Heyet önemli bir iş görememekle birlikte Sovyetlerin niyetlerinin bilinmesinde yararlı oldu (Şimşir, 1981, s.59). Kafkaslarda yeni kurulan Gürcistan Devleti 'de o günlerde, TBMM Hükümeti'yle ilgilenmeye başlamıştır (Karabekir, 1995, s.884).

İngilizler Batum'u Haziran 1920'de Gürcülere teslim ederek, Temmuz 1920 başlarında tamamen boşaltınca Gürcistan 7 Temmuz tarihinde uzun süredir beklediği işgali gerçekleştirmiştir (Karabekir, 1995, s.884). Oysa Batum'un, Brest-Litovsk Antlaşması'na göre, Türkiye'ye verilmesi gerekiyordu. Ankara Hükümeti, önceliğin Ermenistan sorunu olması nedeniyle, Gürcü işgalinin bölgede başlaması ile işgal karşısında Anadolu'daki TBMM Hükümeti ve Mustafa Kemal Paşa, çok sert bir ifadeyle bu bölgenin Misak-ı Milli sınırları içinde olduğunu bildirerek işgali protesto etmiştir (Sürmeli, 2001, s.602). Batum'un Gürcülerin eline geçmesini 4 Ağustos 1920 tarihli İstikbâl Gazetesi şu şeklide yorumlamıştır; "Gürcüler Batum'u İngilizlerden devralırken, propaganda silahından çok iyi yararlandılar. Batum şimdi doğrudan doğruya Hristiyan Gürcü hükümetine bağlı bir idare altındadır. Bu durum İslam dünyasının ders alması gereken bir durumdur. Sovyet Rusya hükümetinin Hariciye Komiseri Çiçerin'in, TBMM hükümetiyle yaptığı siyasi görüşmelerde "Türklerin gayr-ı meskûn veya pek az meskûn bulunduğu yerlerde olduğu gibi Elviye-i Selâse ile Lazistan'da da arayı umumiyyeye müracaat edilmesine" dair bir kayıt vardı ve BMM hükümeti Türklüğün toprak bütünlüğünü ve milli birliğini temin eden diğer bütün teklifler meyanında bunları da esas itibariyle kabul etmişti. Bu durumu Gürcü Hükümeti kendi istilâ ve genişleme emelleri için iyi bir fırsat bildi ve değerlendirmeye çalıştı." (İstikbâl Gazetesi, 4 Ağustos 1920). Gürcistan'da işgal sonrasında Komünist örgütlenme artmış, halk hükümete karşı harekât içerisine girmiştir (Anadolu'da Yeni Gün, 23 Ağustos 1920).

Kâzım (Dirik) Bey'in Tiflis elçiliğine atanması ve Tiflis'teki Faaliyetleri

Türk- Sovyet ilişkilerinin tam anlamıyla açıklığa kavuşmamasından istifade etmek isteyen Ermeniler, Sevr Antlaşması'ndan cesaret alarak harekete geçtiler. Kâzım (Karabekir) Paşa 29 Eylül'de Sarıkamış'ı alarak bu tehlikeyi kısmen ortadan kaldırdı (Baykara, 1994, s.94) ve 9 Ekimde Gürcistan'a başvurarak iki ülke arasında kalan sorunların dostça çözülmesi önerisini teklif etti. Ermenistan'a saldırılarının nedenlerini anlatmaya çalıştı. Gürcistan hükümeti de kendisine saldırmayacağı,

Ardahan, Artvin ve Batum illerini kapsamak üzere iki ülke arasındaki sınırın yeniden çizileceği konularında güvence istedi. Bu notaya hemen ertesi gün cevap veren Türk Hükümeti, Gürcü notasında ifade edilen sınırı aşmayacağını bildirdi (Erdaş, 1994, s.118).

TBMM Hükümeti, Gümrü Antlaşması öncesi Ermenilerle büyük uğraşı içerisinde olduğu sırada Gürcistan'la dostluk ilişkileri kurma hususunda oldukça ilgili bir dış politika izlemiştir⁶. Türkiye müstakil ve kuvvetli bir Gürcistan'ın varlığını menfaatleri için uygun görmüş ve bu görüşlerini 21 Ekim 1920'de Gürcü hükümetine bir notayla bildirmiştir (Sürmeli, 2001, s.616). Ankara Hükümeti, Gürcistan ile ilişkilerini iyileştirmek, Kafkasya'da yaşanan gelişmeleri daha iyi takip edebilmek ve Sovyetlerle olan ilişkilerinde daha net stratejiler belirlemek amacıyla 23 Ekim 1920 tarihinde Kâzım (Dirik) Bey'i⁷ Tiflis elçiliğine atamış, böylece Gürcistan'ın tarafsızlığını kazanmıştır (Kocatürk, 1983, s.210).

Kâzım Bey, Tiflis'te göreve başladığı ilk gün Gürcistan basınına demeç vermiş, demecinde; "TBMM Hükümetinin bağımsız bir devlet olarak tanıdığı Gürcistan'a karşı olan dostça duygularını belirtmek istediğini, her iki ülkenin ortak çıkarları olduğunu, aralarında fazlasıyla ayrılık yaratmaya çalışıldığını ama anlaşmazlıkların yapılacak görüşmelerle çözülebileceğine" dikkat çekmiştir (Kocatürk, 1983, s.213). Tiflis elçiliği görevinde iken verdiği diğer demeçlerde Gürcistan ile Türkiye arasında samimî ilişkiler kurulmasına çalışacağına değinmekle beraber, bu hususta Gürcü Hükümetinden de kolaylık görmek istediğini bildirmiştir (Sürmeli, 2001, s.586). Kâzım Bey, Tiflis'teki çalışma günlerinde Gürcistan Hükümet üyelerinin dışında Sovyet Hükümeti Tiflis Elçisi Şeynman ve yardımcısı ile de görüşmelerde bulunmuştur (Sürmeli, 2001, s.587). 9 Aralık 1920 tarihinde Şeynman'la yaptığı görüşmede kendisine Kars, Ardahan ve Batum'un

⁶ Ankara Hükümeti'nin Gürcistan'a uyguladığı dış politika, ana hatları ile şu şekilde sıralamak mümkündür. 1.Batum'u almak, sınır sorununu çözmek. 2.Türk-Ermeni Çatışması'nda Gürcistan'ın tarafsızlığını sağlamak. 3.Sovyet Rusya'nın Anadolu'ya girmesini önlemek amacıyla Gürcistan'ı tampon bir bölge biçimine getirmek. 4. İtilaf Devletleri ile bir anlaşmaya varılır ve Sovyet Rusya ile bir çatışma olursa yardımına çok gereksinim duyulacak Gürcistan'ı müttefik olarak tutmaktır. Bkz. Mert, (2004), ss.125-126; Sürmeli, (2001), s.616.

⁷ Kazım Dirik, 1881 yılında Manastır'da doğdu. Askeri görevleri: 1900-1905'te 3. Ordu 5. Nişancı Taburunda, 20. Piyade Alayı ve sonra 5. Tümen karargâhında. 1905-1906'da Selânik Bölge Komutanlığı Karargâhında. 1906-1909'da Tuz (ilçesi) kaymakamı, İşkodra Vali ve Komutanlığı Sekreteri ve aynı zamanda İşkodra Tümen müllhâkı.1909-1912'de Harp Akademisinde öğrenci. 1912-1913'te İzmir'deki Batı Ordusu Harekât Şubesinde, Başkomutanlık Karargâhu İstihbarat Şubesinde, Şark Ordusu Menzil Müfettişliğinde, haber subayı olarak Mahmut Muhtar Paşa Kolordusunda hizmet etti. Balkan Harbi Çatalca muharebelerinde Kanlıtabya'da yaralanması üzerine tekrar Başkomutanlık Karargâhına atanıp, oradan da İstanbul Muhafızlığı Kurmayına nakledildi. Barış olunca, 1. Kolordu Karargâhu 1. Şubeye verilerek, Birinci Dünya Harbi Seferberliğine kadar bu görevde kaldı. 1914-1917'de 2. Ordu ve sonra 4. Ordu Menzil Müfettişi. 18 Mayıs 1917'de 43. Tümen Komutanı. 30 Haziran 1917'de 7 nci Tümen Komutanı. 1 Şubat 1918'de 49. Tümen Komutanı. 5 Mart 1918'de 49. Tümen Komutanı. 8 Haziran 1918'de Batum (Şark Orduları Grubu) Başmenzil Müfettişliğine atandı. Aynı yıl Ekim ayında bu müfettişlik lâğvedilince İstanbul'a geldi. Çanakkale ve Gelibolu'daki topların ve mühimmatın Mütareke gereğince Anadolu'ya nakline memur edildi. 3 Mayıs 1919'da 9. Ordu Kıtaatı (3. Ordu) Müfettişi Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa'nın Kurmay Başkanlığına görevlendirildi ve onunla beraber 19 Mayıs'ta Samsun'a çıktı. Mustafa Kemal Paşa'nın 8/9 Temmuzda askerlikten istifasına kadar bu görevde kaldı. Eylül 1919 - Ekim 1920'de Erzurum Müstahkem Mevki Komutanı ve Vali Vekili, 15. Kolordu Komutan Vekili olarak hizmet etti. Ekim 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Gürcistan Mümessillğine tayin edildi. Sonra bu mümessillik lâğvedilince Trabzon'a döndü. 1 Nisan 1921'de, Milli Mücadele için görev isteğinde bulunması üzerine Ankara'ya çağınarak Milli Savunma Bakanlığı emrine alındı ve daha sonra Batı Cephesi Komutanlığı emrine verildi. 10 Mayıs 1922'de Batı Anadolu Menzil Müfettişliğine atandı (15.6.1921'de kendisine Kolordu Komutanı yetkisi verilmiştir). 28 Kasım 1922'de Milli Savunma Bakanlığı Sevkiyat ve Nakliyat Genel Müdürü. 26 Eylül 1923'te 2. Tümen Komutanı ve aynı zamanda (2.8.1924'ten itibaren) Bitlis Vali Vekili. 16 Ekim 1925'te Bitlis Valisi. 1926'da İzmir Valisi oldu. 24 Eylül 1928'de askerlikten emekliye ayrıldı. 1935'e kadar İzmir Valiliği görevi ve 1935'ten ölümüne kadar Trakya Genel Müfettişliği görevini sürdürdü. 3 Temmuz 1941'de Edirne'de öldü. Geniş Bilgi için Bkz. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, **Türk İstiklâl Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri**, Genelkurmay Basımevi, Ankara: 1972, s. 114-116; Dirik Kazım Doğan, **Atatürk'ün İzinde Vali Paşa Kazım Dirik**, Güner Yayınları, İstanbul, 2008.

Türkiye'ye ait olduğunu söylemiştir (Sürmeli, 2001, s.602). Kazım Bey, Tiflis Elçiliğine atandıktan sonra Gürcistan hükümeti üyeleri ile görüşmelere bulunarak; Gürcistan-Türkiye ilişkileri, iki ülke arasında hudut problemleri ve diğer konularda müzakerelerde bulunduğu gibi aynı zamanda, Bolşevik diplomatik temsilciliği ile de ilişkilerini sürdürmüştür (Guniava, 2007, s.133-134).

1920 sonundan itibaren Sovyet Rusya'nın tehdidini yakınında hisseden Gürcistan da bölgede topraklarının güvenliği açısından Türkiye ile dostluk ilişkileri kurmak hususunda diplomatik faaliyetlere hemen geçmek istemiştir. Bu doğrultuda öncelikle Ankara'ya bir sefaret heyeti göndermeye karar vermiştir (Sürmeli, 2001, s.616). 1920 yılı Kasım ayında Moskova'da Gürcistan'ın Rusya temsilcisi G. Maharadze Ankara Hükümeti Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'le buluşmuştur. Aralık ayında Bekir Sami Bey Tiflis'e gelmiş ve Gürcistan Hükümeti ile çeşitli görüşmeler yapmıştır. Bundan sonra Ankara'da Gürcistan büyükelçiliğinin⁸ açılması kararlaştırılmış, Gürcistan Büyükelçisi olarak Simon Mdivani⁹ görevlendirmiştir. Gürcistan büyükelçilik kadrosuna; General Eristavi, Aristo Çumbadze, Dimitri Şalikaşvili ve Emuhvari atanmıştır (Kavrelişvili , 2009, s.97). Gürcü elçilik mensupları, Türkiye Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey ile beraber 27 Aralık'ta Tiflis'ten ayrılıp uzun bir yolculuktan sonra 31 Ocak 1921'de Ankara'ya gelmiştir (Guniava, 2007, s.134).

Ankara'da TBMM Hükümeti ile Tiflis'te Sosyal Demokrat Partisi arasında dostluk bağı kurmaya çalışan Mdivani, 7 Şubat 1921 tarihli Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'ne verdiği beyanatında, Türkiye ile müttefik olma arzusunu dile getirerek dostane ilişkiler kurmak istendiğini belirtmiştir (Hâkimiyet-i Milliye, 7 Şubat 1921). Gürcistan büyükelçisi S.Mdivani, 8 Şubat 1921'de Mustafa Kemal Paşa tarafından kabul edilmiş ve güven mektubunu sunmuştur (Sürmeli, 2001, s.103-148). Mustafa Kemal Paşa ile Mdivani arasında samimi bir görüşme yapılmış ve karşılıklı olarak tanınmanın önemi üzerinde durulmuştur (Sürmeli, 2001, s.103-148). Tören sırasında Mdivani, Türkiye ile Gürcistan arasında tarihi bir komşuluk ve yakınlık olduğunu, Ankara'ya siyaset yapmak için değil de vatanına sadık ve aynı zamanda komşusu bulunan Türk milletini çok takdir eden bir fert sıfatıyla geldiğini dile getirmiştir. Ayrıca, iki taraf arasında dostluğun temini ve yine iki ülkenin kalkınması için çalışacağını belirtmiştir. Görüşmede, aynı bölgede sınır komşuluğunu ve bunun önemini vurgulayan Mustafa Kemal Paşa, karşılıklı olarak dostluk ve dayanışmanın gerekliliğini ifade etmiştir (Sürmeli, 2001, s.617).

⁸ Gürcistan Diplomatik Temsilciliği ilk kez, Batum Konferansı sonrası İstanbul'da oluşturulmuştur. İstanbul'un itlaf devletleri tarafından işgal edilmesinden sonra konsolosluk da açılmıştır. Gürcistan Diplomatik Temsilcisi K.Gvarcaladze, Konsolos ise İ.Gogolasvili olmuştur. Temsilcilik, Padişah hükümeti ile beraber itlaf devletlerin komiserleriyle de sıkı ilişkilerde bulunmuş ve onlara Gürcistan'da gerçekleşen olaylar hakkında bilgiler vermiştir. Gürcistan'ın Sovyet Rusya tarafından işgal edilmesinden sonra, ülkeden kaçan mültecilerin çoğu İstanbul Konsolosluğu yardımıyla Avrupa'ya kaçmayı başarmış, milli güçler tarafından 6 Ekim 1923'de İstanbul'un alınmasından sonra Gürcistan Diplomatik Temsilciliği ortadan kaldırılmıştır. Konsolosluk ise eski Konsolos İ.Gogolasvili başkanlığında Mültecilerin Yardımlaşma Komitesine çevrilerek birkaç sene daha çalışmıştır. Geniş Bilgi için Bkz. Guniava, (2007), s.133-134.

⁹ Gürcü Menşevik olan Simon Mdivani, Ankara'da Sovyet Rusya Büyükelçi görevine atanmış olan Gürcü Bolşevik Gurgenovîç (Budu) Mdivani'nin kardeşiydi. Gurgenovîç (Budu) Mdivani, 15 Aralık 1920 tarihinde Sovyet Rusya Büyükelçisi olarak atanmıştır. 19 Şubat 1921'de Ankara'ya ulaşan Mdivani, 5 Mart 1921 tarihinde güven mektubunu Mustafa Kemale sunarak resmen görevine başlamıştır. Ancak Mdivani'nin Türkiye'deki görevi sağlık nedenleri ile uzun sürmeyecek ve kendisi 2 Haziran 1921 günü Trabzon üzerinden Türkiye'den ayrılacaktır. İki kardeş aynı ülkede iki farklı devletin elçisi olarak tayin edilmiş bulunuyorlardı. Dünya diplomasi tarihinde benzer bir emsal görülmez bir olaydı. Bkz. Behnür Çağatay, "1920'li Yıllarda Türk-Sovyet İlişkileri: Kronolojik Bir Çalışma", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı. 24 Konya, 2008, s.284; Guniava, (2007), s.134.

8 Şubat 1921 tarihinde Ankara Hükümeti Bağımsız Gürcistan Devletini resmen tanımış ve iki ülke arasında diplomatik ilişkiler kurulmuştur (Kavrelişvili , 2009, s.98). Mdivani, Ankara'da bulunduğu dönemde verdiği başka bir beyanatında İtilâf Devletleri'nin saldırgan tutumlarına taraftar olmadıklarını ve Fransa, İngiltere ve İtalya ile de normal ilişkiler kurmak istediklerini dile getirmiştir. Bolşevik değil de Sosyal Demokrat olduklarını belirten Gürcüler, barış ve dayanışma prensiplerini ortaya koyan diğer devletlerin milletleriyle olduğu gibi Türk Milletiyle de beraber olmak istediklerini bildirmişlerdir. Ancak TBMM Hükümetinin açıkladığı Misak-ı Millî hükümlerinin kendi çıkarlarına ters düşen kısımlarını da kabul etmediklerini belirtmişlerdir (Sürmeli, 2001, s.617-618).

Gürcistan ile ilişkiler iyi bir noktaya taşınırken, Ermenistan ile bazı sıkıntılar yaşanmaktaydı. Türk kuvvetleri 28 Ekim'de taarruza geçerek 30 Ekim'de Kars'ı ele geçirdi. Ermeniler 6 Kasım'da barış teklifinde bulunsa da şartların Ermenilerce reddedilmesi üzerine Türk kuvvetleri tekrar harekete geçti. Ardından Ermeniler 17 Kasım'da tekrar barış istediler (Atatürk'ün Bütün Eserleri, 2006, s.130-131). 25 Kasım 1920 günü Hatsıyan başkanlığındaki Ermeni Heyeti Gümrü'ye geldi (Soysal, 2000, s.19-23). Gümrü'de yapılan barış görüşmelerinde TBMM Hükümeti'ni; Kâzım Paşa (Karabekir), Erzurum Valisi Hamit Bey, Erzurum Milletvekili Necati Bey temsil ettiler (Atatürk'ün Bütün Eserleri, 2006, s.130-131). Ermeniler, Sevr'in kendilerine verdiği illerden vazgeçtiler ve 3 Aralık 1920'de Gümrü Anlaşması imzalandı (Soysal, 2000, s.19-23). TBMM Hükümeti'nin imzaladığı ilk antlaşma olan Gümrü Antlaşması ile Kars, Sarıkamış, Kağızman, Kulp, Iğdır Türk topraklarına katılıyordu. Türkiye ise işgal ettiği Gümrü'yü Ermenistan'a veriyordu. Gümrü Antlaşmasıyla Türkler, Ermenilerin bağımsızlığını tanıyor, Ermeniler de Türkiye'ye karşı yaptıkları antlaşmaları kaldırıyor, Sevr Antlaşması'nı tanımayacaklarının taahhüdünü veriyorlardı (Atatürk'ün Bütün Eserleri, 2006, s.130-131).

Gürcistan'ın Sovyet Yönetimi Altına Girmesi ve Moskova Antlaşması

Ermenilerle sorununu çözen Türk Hükümeti Moskova'yla olan dostluk girişimini hızlandırmış, 21 Kasım 1920'de Meclis'te gerçekleştirilen müzakereler sonucunda Ankara Milletvekili Ali Fuat (Cebesoy) Paşa Türkiye'nin Moskova Büyükelçiliğine atanmıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, C.5, s. 439-446). Sovyet Rusya, Gürcülerin Ankara Hükümeti ile iyi ilişkiler kurmasından rahatsız olup Şubat 1921'de Gürcistan'a karşı ani saldırıya geçmiştir (Gürün, 1991, s. 66). Kızıl Ordu'nun Gürcistan'a girmiş olan birlikleri, ülkenin büyük bir kısmını kolayca ele geçirmişlerdir. Bolşevikler, 25 Şubat'ta başkente girmiş ve Gürcistan'da Sovyet rejimin kazandığını ilan ederek, Gürcistan Sovyet hükümeti kurmuşlardır (Guniava, 2007, s.139).

Savaş başladıktan sonra Gürcistan hükümeti yabancı devletler temsilcileri ve hükümetlerle ilişkileri kesmedi. Türkiye elçisi Kazım Bey, savaşın başlamasının ikinci günü Gürcistan devlet Başkanı N. Jordania yanına gidip Ankara hükümeti adına Türkiye için Gürcistan'ın bağımsızlığının çok önemli olduğunu ve bunun için Bolşeviklerle de savaşıacaklarını açıkladı. Bu haber, Gürcistan hükümetini çok sevindirdi. Çünkü Gürcistan hükümeti Avrupa'dan yardım gelmeyeceğini biliyordu ve Bolşeviklerden tek kurtuluş yolu olarak Türkiye'yi görüyordu Gürcistan'ın Ankara Büyükelçisi S.Mdivani'ye Türkiye'den acele olarak yardım sağlamak amacıyla müzakereleri başlatmasını emrettiler (Guniava, 2007, s.139).

Gürcistan'ın Ruslar tarafından işgal edilmesi, Batum ile Ardahan'ın Türklere bırakılmasını güçleştirebilirdi. Bu nedenle Ankara'daki Gürcü elçisine, TBMM hükümeti tarafından 22 Şubat'ta, Brest-Litovsk Anlaşması ile Türkiye'ye verilen ve hâlâ Gürcülerin elinde bulunan Artvin ve Ardahan'ın iade edilmesini ve geri verilmediği takdirde askeri hareketlere başvurulacağı bildirildi (TBMM Zabıt Ceridesi, C.8, s.424). Gürcüler bu tutum üzerine, Türk isteklerinin kabul edildiğini 23 Şubat'ta Ankara'ya bildirmiştir (Tansel, 1978, s.61-62).

Kafkasya'da Türk-Rus gerginliği artmasına rağmen, 19 Şubat 1921'de Moskova'ya gelen Türkiye heyeti 1920 Ağustos'ta parafe edilen Türk-Rus Anlaşmasını tamamlamak için 26 Şubat'ta Moskova Konferansına katıldı (Cebesoy, 1982, s.140). Konferansa, Türkiye adına Moskova'da bulunan Türkiye Büyükelçisi Ali Fuat Paşa (Cebesoy), Yusuf Kemal ve Dr. Rıza Nur Beyler, Rusya tarafından ise Dışişleri Bakanı Çiçerin katıldı (Cebesoy, 1982, s.149). Türk tarafı, 4 Haziran 1918 tarihli Batum Anlaşmasına göre Gürcistan-Türkiye sınırının çizilmesini isterken, Çiçerin bu problemin çözülmesi için temel olarak 7 Mayıs 1920 tarihli Gürcistan-Sovyet Rusya Anlaşmasının kullanılmasını talep ediyordu (Guniava, 2007, s.141).

Menşevik Gürcü Hükümeti, Tiflis'in Bolşevik Rusların eline geçmesi üzerine Batum'dan çekilmek zorunda kaldı. Tiflis'i işgal eden Kızılordunun batıya doğru ilerlemesiyle Batum tehdit altına girmeye başladı. Bunun üzerine 6 Mart 1921'de Gürcü yönetimi, Ankara'da bulunan Gürcü elçisi Mdivani aracılığı ile Türk Dışişleri Bakanlığı'na başvurarak Ahıska, Ahılkelek ve Batum'un Türkiye tarafından ¹⁰ işgalini istedi. Onlara göre bu bölgenin Türk ve Müslüman ahalisinin zarar görmemesi ve bölgeden göç etmesine engel olunması için bölgenin işgali gerekiyordu (Sürmeli, 2001, s.697-698). Bütün bu gelişmeler yaşanırken Kâzım Karabekir Paşa, Batum konusunda oldukça endişeli bir tutum sergilemiştir. Ona göre korunması güçlükler yaratacak olan Batum'un işgal edilmesi meselesi Sovyet Ruslarla görüşmeler sonrasında halledilmeliydi (TBMM Zabıt Ceridesi,C.8, s.424).

Gürcü yönetiminin, Ankara Hükümeti'ni işgale çağırmasından iki gün sonra TBMM diplomatik temsilcisi Kâzım Bey Türk ordusunun Batum'a gireceğini bildirdi. Türk ordusu, Sovyet ordusunun Batum'a yaklaşmasından bir hafta önce 11 Mart 1921 tarihinde Batum'u kayıtsız şartsız işgal etti (Dirik, 2008, s.114). 12/13 Mart 1921'de gelen TBMM Hükümeti'nin emri ile Miralay Kazım (Dirik) Bey'den Batum'da Türk idaresi kurması istendi (Dirik, 2008, s.110). Albay Kâzım Bey Müslümanların alkışları arasında polis müdürlüğünü ve postaneyi işgal ettirerek buralara Türk bayrağını çektirip, Batum'u devir aldıklarını bildirdi (Dirik, 2008, s.114). 14 Mart'ta Ahılkelek işgal edildi (Cebesoy, 1982, s.151-152). Batum ve diğer iller Kars-Ardahan tekrardan anavatana dâhil oldu. 17/18 Mart 1921 de Batum'da Türk idaresini kuran (Karabekir, 1988,, s. 931) Kazım (Dirik) Bey'in görevi Batum Valiliğine dönüştü (Dirik, 2008, s.100-105) ve böylece Türk ordusu, Batum'un da işgalini isteyen Gürcü hükümetinin bu isteğini yerine getirdi (Sürmeli, 2001, s.697-698).

¹⁰ Ahıska, Ahılkelek ve Batum'un Türkiye tarafından işgal edilebileceği fakat bu bölgelerde Türk askerlerinin sadece birkaç stratejik noktalarda üs kurabilecek, şehir ve köyleri işgal etmeyecekti. Gürcistan Dışişleri Bakanı E.Geçekçori, Ankara'daki Gürcistan Büyükelçisi S.Mdivani'ye gönderdiği bir telgrafta bu karar hakkında bilgi veriyordu ve Ankara hükümetinin savaşa katılmasını kabul ettirmesini istiyorlardı. 6 Mart 1921'de Gürcistan Ankara Büyükelçisi S.Mdivani bu kararı Ankara hükümetine bildirdi. Bkz. Guniava, (2007), s.140.

Kazım (Dirik) Bey, Batum'da mutasarrıf olarak göreve başladığı esnada ortam çok karışmış, Menşevik Gürcü Hükümeti, 14/16 Mart 1921'de Bolşeviklerle anlaşmıştır. Türk kuvvetleri ile Sovyet kuvvetleri arasında çatışma tehlikesini doğurmuştur. Türk-Sovyet ilişkilerinde bu dönemde en kritik dönemlerinden biri yaşanmıştır (Gönlübol ve Sar, 1974, s.27). 16 Mart'ta Bolşevikler Batum şehri ve limanı hariç tüm çevreye hâkim olmuştur (Karabekir, 1988, s. 888). Bütün bu yaşanan gelişmeler karşısında Kazım Bey, Gürcülerden bölgeyi boşaltmasını istemiştir. Fakat bu istek kabul edilmemiş ve Batum'da Türk ve Gürcü askerleri arasında çatışmalar başlamıştır. General Mazniaşvili komutasında olan Gürcistan Cumhuriyeti silahlı kuvvetleriyle Bolşevik birlikler, Türkler'e Batum Limanı ve şehrin büyük kısmına girme izni vermemiş, Bolşevik olan halk da kendi idarelerini teşkil etmiş, subayımız şehit edilmiş ve Kıta'ların tabyaları işgal edilmiştir (Mert, 2004, s.128).

17 Mart 1921'de Kazım Bey, Batum Valisi olarak Gürcü silahlı kuvvetlerine bölgeyi boşaltması için 24 saatlik süre verdi. Fakat aynı gün Kutaisi Anlaşmasından sonra, Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti hükümeti ve onun taraftarları gemilerle İstanbul'a, oradan ise Avrupa'ya gittiler. Batum'u terk etmeden önce Batum Valisi Kazım Bey Menşevik hükümetinden Batum'un resmen Türkiye'ye devredilmesini istedi. Fakat bunu kabul ettiremedi (Sürmeli, 2001, s.678). Batum'u, Bolşevik Ruslara bırakan Gürcüler, Batum'dan ayrılır ayrılmaz, 18 Mart 1921'de Bolşevikler yani Kızılordu Batum'a hâkim oldu (Karabekir, 1988, s. 888). 18. Süvari Tümeni ve Kızıl Ordu birlikleri şehirde Sovyet rejiminin kurulduğunu ilan ettiler. Fakat Kızılordu birlikleri şehre girdiklerinde Türk-Gürcü çatışmalarına katılmayacaklarını açıkladılar (Mert, 2004, s.128).

Bu açıklamaya rağmen, Menşevik Hükümeti'nin ülkeyi terk etmesiyle Menşevik Gürcüler Bolşeviklerle birlikte Türk ordusuyla çarpışmaya başladılar. 20 Mart günü Bolşevik Süvari Alayı, Türk Ordusu'na saldırmıştır. Kızılordu'nun da saldırısı sonucu Türk kuvvetleri şehit ve yaralılar vermiştir (Karabekir, 1988, s. 888-889). Batum'da bu gelişmeler yaşanırken, 16 Mart 1921'de Moskova'da Türk ve Rus Bolşevik temsilciler, Dostluk ve Kardeşlik Anlaşması'nı imzaladılar (B.C.A.,30.18.1.1/3.29.13. (5.7.1921). Daha sonra mecliste oya sunulan Moskova Antlaşması 5 ret, 1 çekimser oya karşılık 201 oyla kabul edildi (TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 11, s. 332- 333). Moskova Anlaşması'na göre (Hâkimiyet-i Milliye, "Türk-Rus Muahedesi'nin Metni", 25 Mayıs 1921): Kars, Ardahan ve Artvin Türkiye'ye bırakılıyordu, Batum ise Gürcistan'a veriliyordu. Anlaşma sonunda Mustafa Kemal Paşa TBMM'nde yaptığı konuşmasında: "16 Mart'ta Moskova'da bir dostluk anlaşması yaptık. Bu anlaşma ile emperyalizmin hırslı saldırısına hedef olan iki devlet arasında tabi nedenlerden meydana gelen dayanışma bir hukuk biçimi içinde saptandı" demiştir (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, 1997, s.226). Rusya ile imzalanan anlaşmanın 9 ve 14. maddeleri uyarınca yapılacak taşımacılık, haberleşme, ticaret, konsolosluk ve benzeri ilişkiler konusunda ön görüşmelerde bulunmak üzere heyet teşkil edilmiştir (B.C.A., 30.18.1.1/ 4.51.20.)

Kars Antlaşması

Moskova anlaşmasıyla Sovyetler ve Türkler arasındaki Gürcistan sorunu çözümlenmiş oldu. Batum, Sovyetlere verildi, Ardahan ve Artvin Türkiye'de kaldı. Bu arada Ankara Hükümeti, Kızılordu'nun ilerleyişini anlaşmaların sağlığı açısından zararlı gördüğü için Moskova'ya, Kızılordu'nun Ahıska ve Ahılkelek'e girmemeleri yönünde

bir uyarı notası gönderdi (B.C.A.,30.18.1.1/ 2.17.39). 28 Mart'ta son Türk birliğinin Batum bölgesinden çıkmasıyla beraber, Kızıl Ordu Sarp sınır köyüne kadar tüm Acara'yı işgal etti ve sınırı güçlendirmeye başladı (Guniava, 2007, s.144). Bu olaylardan sonra 28 Mart'ta Türkler şehirden ayrılırken, Albay Kâzım Bey, Batum'u terk ettikten sonra Trabzon'a oradan vapurla İstanbul'a geçmiştir (Türk İstiklal Harbine Katılan, 1972, s.115). Moskova Antlaşması imzalandıktan sonra oradaki Türk askerlerinin derhal geri getirilmesi için işlemler başlatılmıştır. Antlaşma sonrası Türkiye'nin Batum Limanı'ndan faydalanma imkânları, transit şartları ve ticaretle ilgili hususların tespiti için Batum Muhtariyet İdaresi'yle görüşmek üzere Tiflis'e bir heyet gönderilmiştir (B.C.A., 30.18.1.1/ 3.34.7. (17.1.1922). Bu arada Ankara'da bulunan Gürcü Elçisi Simon Mdivani, Bakanlar Kurulu'nun, 21 Mart'ta Moskova'da imzalanan antlaşmayı kabul edip meclise sunmasının ertesi günü 22 Mart'ta İstanbul'a gitmek üzere Ankara'dan ayrılmıştır (Sürmeli, 2001, s.692-701). Gürcistan'ın Sovyetleştirilmesinden ve Kars Antlaşması'nın imzalanmasından sonra ise Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği mensupları Gürcü hükümeti üyeleri gibi Avrupa'ya gitmek zorunda kalmışlardır (Guniava, 2007, s.135).

Moskova Antlaşması ile Batum'un Gürcistan'a kalması sonrası Batum mebuslarının durumlarının ne olacağı merak konusu oldu. Hariciye Vekili Batum'lu Mebuslarla ilgili olarak; Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na göre mebusların tüm milletin mebusları olduğunu, Batum Livasının tümünden Türkiye'den kopmadığını, öyle olsa dahi oradan seçilenlerin haklarının devam edeceğini belirtti (TBMM Zabıt Ceridesi, C. 2, s. 229). Moskova Antlaşması, asıl Sakarya zaferinden sonra işlemeye başladı ve Sakarya Zaferi sonucunda 26 Eylül 1921'de Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan devletleriyle yapılacak anlaşmaları görüşmek üzere Kars Konferansı toplandı. Konferans sonucunda 13 Ekim 1921 tarihinde Kars Antlaşması imzalandı (Hâkimiyet-i Milliye, "Kars Muahedesi", 27 Teşrin-i Evvel 1921). Kars Antlaşması 3 Mart 1922'de, Azerbaycan, 16 Mart'ta Türkiye (B.C.A, 30. 18.1.1/ 4.45.14.), 20 Mart'ta Ermenistan, 14 Nisan'da da Gürcistan meclisince onaylandı. Kars Antlaşması'yla, Moskova Antlaşması daha da genişletilmiş, Sovyet yönetimi altındaki cumhuriyetler ve Gürcistan'la sınır çizilmiştir. Buna göre Batum Gürcistan'da, Artvin, Kars ve Ardahan Türkiye'de kalmıştır. Gürcüler, bu konferansta Türklere taviz vererek, Artvin'le Ardahan'ı kaybetmiş, (Soysal, 1965, s.39-47)

Türkiye, Kars Antlaşması sonrası bölgedeki halkın mağdur edilmemesi için de önlemler almıştır. Bu tarihten sonra, Türkiye ve Kafkasya Cumhuriyetleri arasında ilişkiler düzenlenmiş Ankara hükümeti; Kars, Ardahan ve Artvin bölgelerinin Türkiye'ye katılmasından ve doğu sınırının güvenli bir şekle getirilmesinden sonra, dikkatini batıya çevirmiş ve tüm gücüyle Yunanlılarla savaşa devam etmiştir (Guniava, 2007, s.147). Türkiye ile Gürcistan arasındaki iyi niyet ve iyi ilişkiler iki taraf için de önemli olmuş Türkiye, Gürcistan'ın toprak bütünlüğü ve siyasal birliğine önem vermiş, ancak Gürcistan'ın, Sovyetler Birliği tarafından işgal edilmesinin ardından ilişkiler Türk-Sovyet ilişkilerinin gölgesi altında yürütülmüştür.

SONUÇ

Gürcistan, sahip olduğu jeostratejik önem nedeniyle, gerek Kafkasya bölgesi, gerekse Türkiye açısından hayati öneme haizdir. Özellikle, Kafkasya ve Orta Asya'ya açılan ulaşım ve ticaret yollarının merkezi konumundadır. 1917 Sosyalist ihtilalinden

sonra dağıtılmış olan Rus İmparatorluğu yerine yaklaşık 20 yeni devlet kurulmuş, bunlardan birisi de Gürcistan Cumhuriyeti'nin kuruluşu olmuştur. Bu dönemde Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinde yürütülen Milli Mücadele Hareketi, TBMM Hükümeti çatısı altında toplanmış, TBMM Hükümeti Rusya'dan ayrılan, müstakil ve kuvvetli bir Gürcistan'ın varlığını menfaatleri için uygun görmüştür.

Bu yönde Gürcistan ile ilişkilerini iyileştirmek, Kafkasya'da yaşanan gelişmeleri daha iyi takip edebilmek ve Sovyetlerle olan ilişkilerinde daha net stratejiler belirlemek amacıyla 23 Ekim 1920 tarihinde Kâzım (Dirik) Bey'i Ankara Hükümeti'nin Tiflis elçiliğine atamıştır. Gürcü Hükümeti'nin, Ankara'da elçilik açılması ise Ankara Hükümeti'nin Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'in Moskova ziyareti dönüşünde Tiflis'te, Gürcistan yetkilileri ile resmi görüşmeler yapmasının ardından kararlaştırılmıştır. Bu görüşmelerin ardından Sovyet yönetiminin izni ile 31 Aralık 1920'de Gürcistan Elçisi olarak Simon Mdivani Ankara'ya gelmiştir. Mdivani, 8 Şubat 1921'de Mustafa Kemal Paşa tarafından kabul edilmiş ve güven mektubunu sunmuştur

16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması ile Batum dışındaki Misak-ı milli sınırları gerçekleşirken Ruslar bu kez, çarlık rejimi olarak değil, Bolşevik idaresi ile Kafkaslara yerleşmiş ve buradaki devletleri birer birer kendisine bağlamıştır. Kars Antlaşması ile Misak-ı Milli'ye göre doğu sınırlarımız çözümlenmiştir. Elviye-i Selase'den Ardahan, Kars anavatana bağlanırken, Batum sınırlarımız dışında kalmıştır. Bu süreçte Türk orduları Acara ve Batum'dan çekilirken, o yörelerdeki Türk ve Müslüman Gürcülerde Türk bölgelere göç etmişlerdir. Aynı zamanda da Türkiye Gürcüleri'nin, Gürcistan'la olan bağları tamamen sona ermiştir. Türkiye ile Gürcistan arasındaki iyi niyet ve iyi ilişkiler iki taraf için de önemli olmuş, Atatürk,1921'de Sovyet kontrolü altına girmeden evvel Gürcistan'ın toprak bütünlüğü ve siyasal birliğine önem vermiş, ancak Gürcistan'ın, Sovyetler Birliği tarafından işgal edilmesinin ardından ilişkiler Türk-Sovyet ilişkilerinin gölgesi altında yürütülmüştür.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi,

B.C.A., 30.10./ 54.3.54.6.

B.C.A., 30.18.11/ 3.34.7.

B.C.A.,30.18.1.1./ 2.17.39.

B.C.A.,30.10.1.1./45.29.5.

B.C.A., 30.18.1.1./ 3.34.7.

B.C.A., 30. 18.1.1/ 4.45.14.

B.C.A., 30.18.1.1./4.44.19.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi

Kitap ve Makaleler

Atatürk'ün Bütün Eserleri, (2006), C. X. (1920–1921), İstanbul.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II (1997), TTK Yay., Ankara.

Avşar, B. Z. (1997) "Kafkasya-Rusya Federasyonu ve Türkiye", **Yeni Türkiye** yıl 13, sayı 16, Temmuz-Ağustos.

Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916–1922), (2003), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara

Bala M. (1993), **İslam Ansiklopedisi**, C:IV M.E. B. Basımevi, İstanbul.

Baykara T. (1994), **Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk İlkeleri**, (Akademi Kitapevi), İzmir.

Bıyıklıoğlu T. (1959), **Atatürk Anadolu'da (1919–1921)**, C. I, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

Cebesoy A. F. (1982), **Moskova Hatıraları**, Ankara.

Çakmak H. (1998), **1989'dan Günümüze Gürcistan**, KTÜ yay., Trabzon

Çolak M. (2006), **Alman İmparatorluğu'nun Doğu Siyaseti Çerçevesinde Kafkasya Politikası**, TTK yayını, Ankara.

Dayı E. (1998), **Evlîye-i Selase'de (Kars, Ardahan, Batum) Milli Teşkilatlanma**, Kültür Eğitim Vakfı Yayınları, Erzurum.

Demir A. F. (2003), **Türk Dış Politikası Perspektifinden Güney Kafkasya**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.

Dirik K. D. (2008), **Atatürk'ün İzinde Vali Paşa Kazım Dirik**, Gürer Yayınları, İstanbul.

Erdaş N. (1994) **Millî Mücadele Döneminde Kafkas Cumhuriyetleriyle İlişkiler (1917-1921)**, Genelkurmay basımevi, Ankara.

Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, (1972), **Türk İstiklâl Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri**, Genelkurmay Basımevi, Ankara.

Gönlübol M. Sar C. (1974), **1919–1939 Yılları, Olaylarla Türk Dış Politikası (1919–1973)**, Sevinç Matbaası, Ankara

Guniava G. (2007), **Türk-Rus İlişkileri ve Gürcistan**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara.

Gürün K. (1991), **Türk-Sovyet İlişkileri (1920–1953)**, TTK yayını, Ankara.

Karabekir K. (1988), **İstiklâl Harbimiz**, Merk Yayıncılık, İstanbul.

Kaşıkcı N.– Yılmaz H. (2000), **Batum'dan Burgaz'a Karadeniz'in Öte Yakası**, (Ülkeler-Şehirler- İz Birakanlar) Ankara.

Kavrelişvili R. (2010), "Türkiye-Gürcistan İlişkileri (1921 Sonrası Tarihi Süreç)", **ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi** Cilt: 1 Sayı: 1.

Kırzıoğlu F. (1968)"Cenub-i Garbî Kafkas Cumhuriyeti (Kars Millî-Şûrâ Hükümeti)", **Türk Kültürü Dergisi**, Sayı:72.

Mert O. (2004), **Türkiye'nin Kafkasya Politikası ve Gürcistan**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık. İstanbul.

Özçelik A. (1993), **Ali Fuat Cebesoy**, Akçağ Yayınları, İstanbul.

Sapmaz A. (2008), **Rusya'nın Transkafkasya Politikası ve Türkiye'ye Etkileri**, Ötüken Yayınları, İstanbul.

Saray M. (2006), "Gürcistan ve Gürcüler", **Kafkas Araştırmaları III**, Ayrı basım, İstanbul, 1997, s.16. ; Hayri Çapraz, "Gürcistan'da Rus İdaresinin Yerleşmesi", **Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları (OAKA)**, Cilt. 1, Sayı:1.

Soysal İ. (2000), **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920–1945)**, C. 1, T.T.K. Yayınları, Ankara.

Sürmeli S. (2001), **Türk-Gürcü İlişkileri (1918-1921)**, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu yayını, Ankara.

Şimşir B. (1981), **Atatürk ile Yazışmalar I (1920–1923)**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları; Ankara.

Tansel S. (1978), **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, C. 2, M.E. B. Basımevi, Ankara.

Tengirşek Y. K. (1981), **Vatan Hizmetinde**, Kültür Bakanlığı yayını, Ankara.

Yel S. (2002), **Yakup Şevki Paşa ve Askeri Faaliyetleri**, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu yayını, Ankara.

Zeyrek Y. (2001), **Acaristan ve Acaralar**, Ankara.

Gazeteler

Anadolu'da Yeni Gün.

Hâkimiyet-i Milliye.